

Trenalert

Complotwappies of kritische denkers

Samenvatting

Wie een bezoek brengt aan www.tfes.org kan daar kennismaken met de oudste complottheorie ter wereld: de aarde is plat. De Flat Earth Society draait het natuurlijk om en ziet de *ronde aarde* als een groot complot, inclusief ruimtereizen en de maanlanding. Complottheorieën zijn van alle tijden, maar met behulp van (social) media lijken ze hun invloed te vergroten. De Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) ziet een relatie tussen complottheorieën en recente geweldplegingen, zoals het in brand steken van 5G masten. In deze trenalert bespreken we een aantal complottheorieën, kijken we naar de functies van complotdenken en proberen we onderscheid te maken tussen complotdenken en kritisch denken. Deze ontwikkeling is relevant voor de watersector, omdat ook die voor een groot deel afhankelijk is van het vertrouwen van burgers in hun functioneren en de producten en diensten die ze levert.

"De overheid stopt di-waterstof-mono-oxide in het water"

Trendbeschrijving en achtergrond

Introductie

De afgelopen maanden is er toenemende aandacht voor complottheorieën. De verspreiding van COVID-19 geeft bijvoorbeeld aanleiding tot de meest uiteenlopende verklaringen over het ontstaan van het virus, de wijze waarop het virus bestreden wordt en de vaccinatie ertegen. Ook de uitrol van het 5G-netwerk zien sommigen als een instrument van overheersing door een kleine, kwaadaardige elite. Dit heeft onder andere geleid tot verzet tegen coronamaatregelen en het in brand steken van 5G-masten.

Dit zijn recente voorbeelden van een fenomeen dat al zo oud is als de mensheid. Karl Popper, de wetenschapsfilosoof, gebruikt de term ‘conspiracy theory’ als eerste in zijn boek ‘The Open Society and its Enemies’ (1952). Hij beschrijft samenzweringstheorie als een eeuwenoud verschijnsel, dat een verband houdt met religie. Hij noemt daarbij de Homerische goden, die in de Trojaanse oorlog samenzweren tegen de mensen. Tegenwoordig hebben complotdenkers volgens hem de goden ingeruild voor onzichtbare, sinistere machthebbers die uit zijn op wereldheerschappij.

Er zijn vele voorbeelden van complottheorieën te vinden in de geschiedenis. Soms in reactie op wetenschappelijke

ontdekkingen of sociale ontwikkelingen. Zo is de theorie van de platte aarde waarschijnlijk een reactie op het breed geaccepteerde feit dat de aarde rond is. De verspreiding van COVID-19 leidt tot ideeën over de gerichte uitroeiing van de mensheid of massale onderdrukking via beperkende maatregelen.

Samenzweringstheorieën zijn geen randverschijnselen, maar kunnen een destructieve combinatie vormen met (staats)macht. Donald Trump lijkt leiding te geven aan een openlijke Republikeinse samenzwering tegen eerlijke verkiezingen, zich daarbij beroepend op ongefundeerde claims over grootschalige verkiezingsfraude. Een extremer voorbeeld is dat van de Nazi’s in de jaren ’30 en ’40 die antisemitische complottheorieën (Joden zouden uit zijn op wereldheerschappij) gebruikten om aan de macht te komen, om vervolgens de grootste en meest weezinwekkende samenzwering ooit te realiseren, de moord op miljoenen Joden.

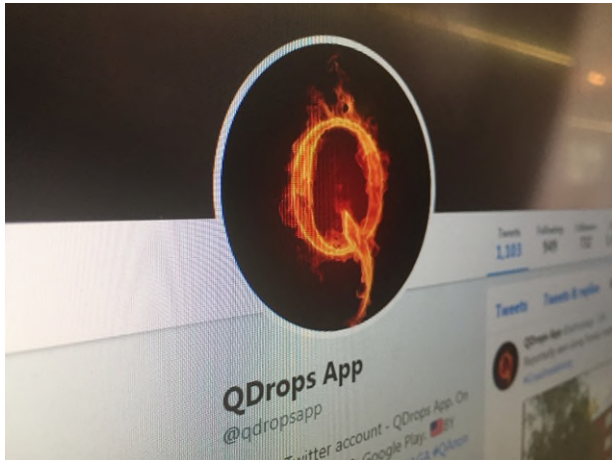
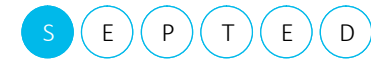
QAnon en Pizzagate

Een complottheorie die momenteel veel aanhangers heeft is het zogenaamde QAnon, een samenvoeging van “Q” en “Anonymous”. Deze Q is een anoniem account dat sinds 2017 cryptische berichten plaatst op obscure ‘imageboards’ zoals 4chan, 8chan en nu 8kun. Deze websites staan bekend om hun rechts-extremistische

inhoud en vaak schokkende en beledigende teksten en afbeeldingen.

Omdat de publicaties van Q bestaan uit korte, vaak cryptische posts, is het niet helemaal duidelijk wat het gedachtegoed precies omvat, maar er is wel een duidelijke kern aan te wijzen. In het kort komt die erop neer dat er een internationaal netwerk van Satan-aanbiddende pedofielen actief is met leden hoog in politiek, media en bedrijfsleven. Trump vecht in het geheim een oorlog uit tegen deze groep. QAnon-aanhangers geloven dat deze geheime strijd uitmondt in een ‘dag des oordeels’ waarbij prominente Amerikanen, zoals Hilary Clinton, worden opgepakt en geëxecuteerd.

Dit is de kern van het verhaal. De vele varianten en afgeleiden (vaak tegenstrijdig aan elkaar) hebben geleid tot een enorme verzameling claims en voorspellingen. Aanhangers van QAnon trekken vaak hun eigen conclusies, op basis van nieuwsberichten (die geheime boodschappen bevatten), historische gebeurtenissen en numerologie. Een belangrijke bron van informatie blijven de berichten van Q, zogenaamde Q-drops.

Apple en Google verdienen aan QDrops

QAnon komt voort uit een eerdere samenzweringstheorie: Pizzagate, die vergelijkbare elementen bevat en in 2016 opkwam. Ook hier waren satanisme en pedofilie de centrale thema's. Democratische politici zouden zijn betrokken bij een netwerk van mensenhandel, met als centrum van hun activiteiten de pizzeria Comet Ping Pong in Washington. In de kelder van deze pizzeria zouden kinderen gevangen worden gehouden. Dit leidde tot bedreigingen aan het adres van eigenaar en personeel van het restaurant, maar bijvoorbeeld ook van bands die er weleens optreden. Het kwam zelfs tot een schietpartij door een man die de kinderen uit de kelder wilde bevrijden. Detail: de Comet Ping Pong heeft geen kelder.

Samenzweringstheoretici verzamelen zich bij Comet Ping Pong op Trump's laatste avond in het Witte Huis

Complot en media

Wat opvallend is aan deze complottheorieën, naast hun inhoud, is de snelheid waarmee ze zich over het internet verspreiden. Ze beginnen vaak met een Tweet of een bericht op een obscure website, maar bereiken dan in minder dan geen tijd een wereldpubliek. Ten dele is dit opzet. Sommige mediabedrijven delen en genereren informatie die er op gericht is hun politieke tegenstanders te ondermijnen. In het geval van Pizzagate en QAnon zijn Democraten het doelwit en (extreem-)rechtse media zoals Infowars en Fox News de verspreiders.

Maar de verspreiding is ook het gevolg van de wijze waarop (sociale) media opereren. Dit is uitgebreid aan de orde gesteld in de trendalert over de post-feitenmaatschappij en hier ook relevant. Uit onderzoek blijkt dat nieuwsberichten die complottheorieën bekrachtigen, zich sneller verspreiden dan neutrale of ontkrachtende nieuwsberichten. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het sensationele karakter van dit soort berichten en de suggestie dat de lezer deelgenoot wordt van een groot en verschrikkelijk geheim. Algoritmes zorgen ervoor dat de initiële belangstelling wordt vergroot door deze berichten voorrang te geven boven andere berichten. Dit alles om het aantal "clicks" en daarmee het gebruik van hun platform en de daaraan verbonden reclame-inkomsten te maximaliseren.

Complot en de psyche

Waarom hebben complottheorieën zo'n aantrekkingskracht op mensen? Onderzoek laat drie soorten motieven zien van waaruit mensen hiertoe worden aangetrokken: (i) epistemische (je omgeving willen begrijpen); (ii) existentiële (veiligheid en controle over te omgeving) en (iii) sociale (een positief beeld van jezelf en je sociale groep).

Complottheorieën bieden verklaringen voor zaken die (nog) niet wetenschappelijk verklaard zijn of waarvan de verklaringen in strijd zijn met iemands opvattingen. Die

alternatieve verklaringen zijn vaak speculatief (ze gaan over verborgen handelingen en motieven), complex (ze vereisen samenwerking tussen een groot aantal actoren) en immuun voor falsificatie (als je een complottheorie ontkracht ben je zelf onderdeel van het complot).

Complottheorieën hebben een verhoogde aantrekkingskracht wanneer:

1. mensen de neiging hebben om patronen en betekenis te zien in de werkelijkheid, inclusief aantrekking tot paranormale fenomenen;
2. ze gaan over grootschalige gebeurtenissen met een grote impact;
3. er geen sprake is van een sluitende wetenschappelijke verklaring;
4. mensen ongemak ervaren als gevolg van onzekerheid.

De existentiële motieven hebben vooral te maken met een gevoel van veiligheid en controle. Als dit gevoel afwezig is, kan een complottheorie dat compenseren. Wanneer mensen zich machteloos voelen ten opzichte van autoriteiten, kan het een vorm van voldoening bieden als die autoriteiten (of hun opvattingen) ontmaskerd worden. Onderzoek laat zien dat mensen zich eerder aangetrokken voelen tot complottheorieën wanneer ze zich machteloos en angstig voelen.

Ten slotte spelen er sociale motieven. In dit geval gaat het om een het in stand houden van een positief zelfbeeld en het beeld van de groep waartoe men behoort. Mensen die worden buitengesloten of een achtergestelde positie hebben, zijn meer vatbaar voor complot denken. Een complottheorie kan ook een manier zijn om het schuldgevoel over gepercipieerd (maatschappelijk) falen te verlichten. Het wordt daarbij ook in verband gebracht met (collectief) narcisme, een gevoel van superioriteit.

Hoewel deze motieven er allemaal op wijzen dat complot denken wordt ingezet om angst, stress of pijn te verlichten, zijn er geen aanwijzingen dat het ook werkt. Sterker nog: het kan veel van de onderliggende problemen juist versterken en leiden tot een negatiever zelfbeeld, lager sociaal kapitaal en minder gevoel van veiligheid en controle.

Complot en macht

Machthebbers kunnen complotten en complotdenken gebruiken om hun politieke tegenstanders zwart te maken, een groep of groepen als zondebok weg te zetten of reële kritiek op hun handelen te ondervangen.

In de inleiding noemden we al het voorbeeld van Donald Trump. De start van zijn politieke campagne werd gemarkeerd door de complottheorie dat Barack Obama

niet in de Verenigde Staten is geboren en daarmee geen legitieme president is. Hoewel ieder bewijs voor deze claim ontbrak, kon Trump zijn complot breed uitmeten in de media en nam een groot aantal potentiële kiezers hem serieus. Het leidde zelfs tot een beweging, 'Birtherism'. Trump probeerde deze beweging nieuw leven in te blazen met vergelijkbare claims aan het adres van vice-president Kamala Harris.

Gedurende zijn presidentscampagne lanceerde Trump het ene complot na het andere. De in 2016 verwijderde e-mails van Hillary Clinton zouden een poging zijn om onder een onderzoek uit te komen. Dit zou later door de FBI worden ontkracht. Trump claimde vervolgens in 2019 dat deze e-mails zich in Ukraine bevonden.

Een ander stokpaardje van Trump is het bestaan van een 'Deep State', een Staat binnen de Staat waar de werkelijke beslissingen worden genomen, buiten het zicht van media en parlement. Ook hier zijn de Clintons een prominent doelwit. Trump, die geen onderdeel is van de Deep State, zou de strijd met deze geheime krachten aanbinden. Hier zien we meteen de link naar QAnon, waar ook sprake is van een geheime, machtige elite. Ook hier geeft Trump leiding aan de strijd.

Ideeën over een Deep State komen natuurlijk niet uit de lucht vallen. Zoals in de trendalert over lobbycratie te

lezen is, is er wel degelijk sprake van beïnvloeding buiten het zicht van de controlerende macht. De arrestatie en dood van Jeffrey Epstein, verdachte in een uitgebreide kindermisbruikzaak en een bekende van prominente politici, voedt natuurlijk ook complottheorieën over een wijdverspreid netwerk van kindermisbruik.

Ten slotte, aan het eind van zijn presidentschap, fabriceerde Trump een groot aantal leugens over verkiezingsfraude, die vrijwel allemaal in rechtszaken zijn ontkracht.

Bij Trump, en ook bij andere machthebbers, zien we nog een ander mechanisme: het propageren van complotten om andere complotten of beleidsfalen te maskeren. Zo was er volgens het befaamde Mueller Report sprake van uitgebreide en systematische Russische beïnvloeding van de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2016. Hoewel coördinatie met de Trump campagne niet kon worden aangetoond, was duidelijk dat ze de Russische inmenging verwelkomden.

Ook het complot over verkiezingsfraude kan ten dele dienen om iets anders te maskeren. Bijvoorbeeld het beperken van het stemrecht van bepaalde groepen kiezers door het herinrichten van kiesdistricten, het sluiten van stembureaus, verplichte identiteitsbewijzen

en beperking van stemrecht voor (voormalige) gevangenen.

Complot en kritiek

Het maskeren van het ene complot met het andere, laat ook de kwetsbare relatie tussen complot en kritiek zien. Doordat een *deel* van de kritiek op bijvoorbeeld regeringsbeleid voortkomt uit complotdenken, kan *alle* kritiek in diskrediet worden gebracht. Neem het voorbeeld van het Nederlandse coronabeleid: de voornaamste kritiek op dat beleid (in termen van aandacht) is afkomstig van Viruswaanzin/-waarheid, de club rond Willem Engel. Deze groep bedient zich royaal van complotten (zoals QAnon), organiseert protesten en roept op tot geweld. Ook wordt stelselmatig de wetenschap ter discussie gesteld, evenals de positie van het OMT en het RIVM.

De actiegroep Viruswaanzin demonstreert tegen de coronamaatregelen

Dit plaatst het overheidsbeleid in een bepaalde positie, namelijk die van wetenschappelijk, prudent en behoudend. De kritiek krijgt dan de vorm van de roep om meer openheid (bijvoorbeeld HerstelNL) als gematigde versie van het extreme standpunt dat corona ongevaarlijk is en genegeerd kan worden, of zelfs bedacht is om de bevolking onder de duim te houden (Viruswaardheid, FvD, etc.). De richting van de kritiek is in beide gevallen hetzelfde: maatregelen zijn te streng en leggen te groot beslag op de samenleving.

Dit lijkt effectief de wind uit de zeilen te nemen van kritiek van bijvoorbeeld Containmentnu.nl die pleiten voor juist strengere maatregelen om COVID-19 maximaal te controleren. Een strategie die bijvoorbeeld in Duitsland veel openlijker wordt besproken en die in de landen rond de Stille Oceaan zeer succesvol is gebleken. Door de voortdurende media-spotlights op complotdenkers als Willem Engel, lijkt het opengooien van de samenleving het enige alternatief voor het “totalitaire beleid” van Rutte. Bovendien leidt het af van wat er in de uitvoering van het huidige beleid allemaal fout gaat: het falen van een tijdig test & trace systeem en de wanorde bij het formuleren en uitrollen van een vaccinatiestrategie.

Net als bij fake news zien we hier dus dat het gevaar van complotdenken niet alleen de ideeën zelf zijn, maar ook

de wijze waarop die vervolgens het publieke debat structureren door het creëren van een ‘valse balans’ tussen overheidsbeleid en complotkritiek.

Relevantie

De impact van complotdenken op de watersector is vergelijkbaar met wat we eerder hebben beschreven voor de post-feitenmaatschappij: hoe om te gaan met de verspreiding van desinformatie over water en hoe door middel van transparantie het vertrouwen in water en in de watersector te behouden.

Complotdenken lijkt een volgende stap op de escalatieladder. Het gaat niet meer om afzonderlijke nieuwsberichten die verspreid worden, maar om een heel gedachtegoed (al of niet coherent) en een zekere mate van organisatie rondom dat gedachtegoed. Die organisatie kan tot allerlei gewelddadig gedrag leiden, zoals tegen politici en journalisten, maar ook tegen objecten, zoals 5G-masten en COVID-teststraten.

Hoewel er veel desinformatie over water circuleert, lijkt het er niet op dat de watersector onderdeel is van een georganiseerde complottheorie. De meest omvattende complottheorie is die rond de fluoridering van water. De toevoeging van fluoride aan water zou mensen dociel

maken en bovendien een goede manier zijn om van chemisch afval af te komen.

Er is wel potentie voor nieuwe complottheorieën in de watersector. Als gevolg van technische innovaties, kwesties rond waterkwaliteit of conflicterende belangen rondom droogte, kan ook water onderwerp van een complot worden. Voor de waterschappen zou een complot kunnen ontstaan rond de ingrijpende maatregelen die nodig zijn om zeespiegelstijging en bodemdaling het hoofd te bieden.

Een voorbeeld van hoe droogtmaatregelen kunnen worden misbruikt, zagen we in de VS. Trump opperde daar dat Californië op waterrantsoen moet, vanwege een maatregel om water richting de zee te pompen om visjes te redden. Waarschijnlijk is dit vrij verwarde verhaal afkomstig van complotdenker Alex Jones, die claimt dat de droogte in Californië het gevolg is van het beleid van het Amerikaanse Milieubeschermingsagentschap.

Het is van belang om in de gaten te houden of de watersector doelwit wordt van een georganiseerde complottheorie. In dat geval zijn er mogelijk veiligheidsrisico's voor medewerkers in de watersector (zie voorbeeld van belaagde NOS-journalisten) of voor de waterinfrastructuur (zie voorbeeld 5G-masten).

Meer informatie

- https://www.standaard.be/cnt/dmf20201010_94694760
- <https://www.technologyreview.com/2020/07/15/1004950/how-to-talk-to-conspiracy-theorists-and-still-be-kind/>
- <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v42/n20/james-mee/red-pill-blue-pill>
- https://en.wikipedia.org/wiki/The_Open_Society_and_Its_Enemies
- The Psychology of Conspiracy Theories: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0963721417718261>

Keywords

QAnon, complot, conspiracy, fake news